

4. Коркин А. Е. Нетипичные трудовые отношения: заемный труд, телеработа и работа по вызову: моногр. Москва: Инфотропик Медиа, 2013. 208 с.
5. Чанышев А. С. Правовое регулирование рабочего времени и времени отдыха в странах Скандинавии: моногр. Москва: Проспект, 2016. 128 с.
6. Куренной А. М. Гибкость в сфере труда: современные российские реалии. *Современные тенденции в развитии трудового права и права социального обеспечения*. 2007. С. 325-340.
7. Лушников А. М., Лушникова М. В. Трудовые права в XXI веке: современное состояние и тенденции развития: моногр. Москва: Проспект, 2016. 215 с.
8. Величко Л. Ю. Сфера дії трудового права України в умовах євроінтеграції: актуальні проблеми теорії та практики: моногр. Харків: Константа, 2018. 392 с.
9. Лушников А. М. Юридическая конструкция «гибкобильности» трудовых отношений: нетипичные трудовые правоотношения. *Вестник трудового права и права социального обеспечения*. Вып. 6: Юридические конструкции в трудовом праве и праве социального обеспечения / под ред. А. М. Лушниковой, М. В. Лушниковой; Ярослав. гос. ун-т. им. П. Г. Демидова. Ярославль: ЯрГУ, 2012. С. 56–67.

УДК 349.3

Таракан Ю. І.,

*Аспірантка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ СТАТУСУ САМОЗАЙНЯТОЇ ОСОБИ

В даній статті аналізується категорію самозайнятих осіб як таких осіб, що працюють не за наймом, тобто роботодавців. Визначається перелік притаманних характеристик даній категорії працівників. Розглядаються особливості даного правового статусу через призму різних галузей права. Робиться висновок, що правосуб'єктність самозайнятої особи у праві соціального забезпечення, являє своєрідну організаційно та економічно зумовлену характеристику, яка знаходить вираження у забезпечення для такої особи здатності мати суб'єктивні права, нести юридичні обов'язки у сфері соціального забезпечення, а також їх набувати та реалізувати.

Ключові слова: самозайнята особа, правовий статус, суб'єктивні права, соціальне забезпечення, працівник, роботодавець.

In this statute, the category of self-employed individuals is analyzed, such as those who are not hired, but robots. A change in the lure characteristics of the categories of pratsivniks begins. The peculiarities of the given legal status are viewed through the prism of the growing galena of law. To be afraid of mistook, that the legal personality of a self-deceased individual in the right of

social illness, is a self-organizing and economically smoothed characteristic, as to know the change in illness for such an individual of the child of ill-health tabulate that realizuvati.

Keywords: *self-mined person, legal status, sub-active rights, social security, procurator, robot teacher.*

Актуальність даного питання полягає в тому, що у сучасні трансформації економіки дають можливість появи нових форм господарської діяльності, посилення приватної власності, юридична та економічна незалежність різних суб'єктів господарювання тощо призвели до поширення самозайнятості. З огляду на вищесказане, неможливо залишатися не визначним їх правовий статус як суб'єкта суспільних відносин так і суб'єкта соціального забезпечення. Таким чином, постає питання з'ясування такого статусу в теорії, з можливістю застосування на практиці.

Метою даної статті є те, що вона спрямована на визначення статусу самозайнятої особи.

Г.І. Купалова розглядає категорію самозайнятих осіб як таких осіб, що працюють не за наймом, тобто роботодавців – власників, що працюють, та членів сім'ї, що безоплатно працюють [1, с. 4]. В основу визначення покладене те, що базовою відмінною рисою самозайнятої особи є реалізація права на працю не в якості найманого працівника для певного роботодавця, тобто без укладення трудового договору.

Подібною є точка зору О.С. Кільницької, яка пропонує визначити самозайняту особу як таку, що працює не за найомом, а має власну справу [2, с. 97]. Проте таке визначення має досить загальний характер і з нього не слідує будь-яких характерних відмінностей, що притаманні самозайнятості як окремому виду зайнятості населення [3, с. 272].

Поширеним поглядом у науці є те, що самозайнята особа – це така особа, яка самостійно організовує свою працю за власні кошти, має у наявності засоби виробництва, несе відповідальність за виготовлену продукцію та самостійно реалізує її [4, с. 9]. На нашу думку, така позиція є більш влучною, проте також не може вважатись цілком досконалою. Наприклад, важко повністю погодитись із тим, що самозайнята діяльність здійснюється тільки за власний кошт, адже до організації можуть бути залучені кошти і ресурси третіх осіб.

Незважаючи на визначеність категорії «самозайнята особа» у законодавстві, інтегрованого підходу до переліку її притаманних характеристик, тобто такого, яким би бралися до уваги особливості її правового статусу через призму різних галузей права, також досі сформовано не було.

У пп. 14.1.226 Податкового кодексу України самозайнята особа визначається як платника податку, фізична особа -підприємець або особа, яка займається незалежною професійною діяльністю, за умови, що ця особа не є працівником такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. У свою чергу, незалежною професійною діяльністю є діяльність із залученням осіб до наукової, літературної, мистецької, освітньої чи викладацької діяльності, лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, юристів, арбітражних менеджерів (управителів нерухомості, управителів реорганізації, ліквідаторів) Діяльності, аудиторів, бухгалтерів, оцінювачів, інженерів чи архітекторів, особи, які займаються релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю, за умови, що ця особа не є працівником чи індивідуальним підприємцем (за виключенням випадку,

передбаченого п. 65.9) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [5].

У Законі України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI використовується суміжний термін «особи, які забезпечують себе роботою самостійно» [6]. Під самостійним забезпеченням роботою в акті розуміється індивідуальна зайнятість особи, що приносить дохід, юридичну незалежність як суб'єкта господарювання, створення однією особою одного робочого місця для себе, проведення робіт власними зусиллями або із залученням найманих працівників, фінансування всіх витрат виключно за рахунок власних коштів, використання власних засобів виробництва, одноосібне розпорядження результатом праці.

У той же час, ні у нормах вищевказаного закону, ні в інших чинних нормативно-правових актах не міститься чітке визначення кола осіб, які забезпечують себе роботою самостійно. Тобто, це можуть бути особи, які займаються індивідуальною підприємницькою діяльністю, адвокатською діяльністю, нотаріальною діяльністю. Вони самі визначають напрямки, види і конкретні форми здійснення своєї діяльності, організовують роботу по виконанню взятих на себе зобов'язань і несуть відповідальність за їх належне виконання. Вони самостійно розпоряджаються своїм робочим часом і встановлюють ступінь завантаженості, діють на принципах майнової самостійності і несуть ризик неотримання доходу. Тобто, узагальнюючи, самозайняті особи поєднують у собі характеристики багатьох суб'єктів: менеджера-управлінця, власника капіталу та засобів виробництва, роботодавця. Основна їх відмінність від інших соціальних груп – наявність функцій управління капіталом і особистої праці [7, с. 107].

Слід сказати про те, що самозайняті особи є специфічною категорією працездатного населення, правовий статус яких регулюється спеціальним законодавством.

Справедливими є міркування К.В. Гнатенко, що на сьогодні правовий статус даних осіб, коло їх прав та обов'язків, гарантованих інтересів чітко не визначене, що на практиці призводить до низької ефективності правового забезпечення даного інституту в цілому, і зокрема – соціального захисту даної категорії осіб [8, с. 56].

Можливість отримувати самозайнятими особами різні заходи підтримки в рамках соціального забезпечення виникає через наявність у них відповідної правосуб'єктності. Правосуб'єктність самозайнятої особи є одним із елементів її правового статусу, наряду із іншими. Проте, навіть у загально-правовому розумінні поки що єдності щодо чіткого кола таких елементів досягнуто не було.

Д.І. Сіроха, яким, що важливо в контексті нашого дослідження, аналізувався правовий статус такої категорії самозайнятих осіб, як фізичні особи-підприємці, у взаємозв'язку його зі статусом роботодавця, пропонує включати до правового статусу даних осіб: а) права й обов'язки, передбачені трудовим законодавством; б) гарантії забезпечення здійснення прав і обов'язків; в) відповідальність за невиконання чи неналежне виконання покладених на нього обов'язків [4, с. 9].

Досить влучно на основі опрацювання різних теоретичних підходів щодо окресленого питання пропонує визначати елементи правового статусу самозайнятої особи Т. Жовнір, включаючи до їх кола:

1) елемент, яким уособлюється особливість набуття самозайнятою особою ознак суб'єкта права та правовідносин, тобто – правосуб'єктність, яка включає порядок її набуття, персоналізацію самозайнятої особи у системі права та правовідносин;

2) сукупність прав, свобод, законних інтересів, а також обов'язків, які складають зміст правового статусу самозайнятої особи;

3) гарантії дотримання прав та виконання обов'язків самозайнятою особою;

4) відповідальність самозайнятої особи;

5) громадянство;

6) принципи правового статусу самозайнятої особи [9, с. 77].

Говорячи про правовий статус самозайнятої особи, перш за все, слід зазначити те, що такий статус є спеціальним правовим статусом фізичної особи. Але, не дивлячись на те, що йдеться саме про особу фізичну, такий статус набувається нею не з моменту народження із набуттям її правоздатності. Так, галузеві норми законодавства (податкового, цивільного, господарського тощо), численні комплексні спеціальні законодавчі акти, якими регулюється діяльність осіб, які займаються незалежною професійною, підприємницькою діяльністю, передбачають інший порядок його набуття.

Слід зазначити, що у законодавстві досі існують прогалини щодо порядку набуття статусу самозайнятих осіб, що вказує на існуючу проблему у правовому регулюванні.

Відсутність статусу самозайнятої особи, порядку його набуття, втрати та інше має наслідком те, що особа має або набути правового положення фізичної особи-підприємця, або займатися незалежною професійною діяльністю. Слід зауважити, що особа має право провадити незалежну професійну діяльність лише у разі державної реєстрації такої діяльності, відповідно до вимог чинного законодавства України [5]. Тому фізична особа, не підприємець, яка отримує доходи від здійснення господарської діяльності, повинна стати на податковий облік як самозайнята особа, що здійснює незалежну професійну діяльність, з метою уникнення притягнення до юридичної відповідальності. Законодавчо така можливість чітко передбачена лише для нотаріусів, адвокатів, судових експертів та деяких інших осіб, виходячи із податкового законодавства, у якому основною умовою ведення такої незалежної професійної діяльності є державна реєстрація у визначеному законом порядку, отримання відповідного документу (свідоцтва, дозволу тощо), який би підтверджував право особи на здійснення незалежної професійної діяльності.

Враховуючи предмет нашого дослідження, слід звернути увагу на те, що праця самозайнятих осіб підпадає під правове регулювання норм багатьох галузей права – трудового права, цивільного, господарського, податкового, та, що важливо, – права соціального забезпечення, адже самозайнята особа може виступати також і його суб'єктом.

Говорячи про правосуб'єктність самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення, доцільно розпочати із такого поняття, як «статус», сутність якого для всіх суб'єктів схожа та означає те, що притаманний деякому чи певному явищу, тобто ступеню свободи, можливості певної поведінки суб'єкта чи соціальної групи, іншими словами, термін «статус» означає типовий соціальний аспект поведінки [10, с. 33]. Таким чином, вирізнити статус конкретного суб'єкта з-поміж всіх інших буде можливим, визначивши його місце у системі соціальних відносин, шляхом встановлення його ступеня свободи, певних вірогідних рамок поведінки.

Правосуб'єктність як об'єднання правоздатності та дієздатності, про що говорилося вище, може мати певну специфіку залежно від галузевої належності, тобто універсальної правосуб'єктності не існує, що означає, що права та обов'язки суб'єкта регламентуються нормами конкретної окремої галузі права.

З огляду на це, досить влучними є міркування М. Матузова про те, що "Загальний правовий статус не може враховувати всю різноманітність, характеристики та особливості юридичних суб'єктів, тому він не включає суб'єктивні права та обов'язки, які суб'єкти продовжують виробляти та припиняти на підставі їх роботи". Результат включення всіх широких прав до загального статусу громадян означатиме створення нерівного, дуже нестабільного та невизначеного статусу [11, с. 268].

Можна зробити **висновок**, що правосуб'єктність самозайнятої особи у праві соціального забезпечення, на нашу думку, являє своєрідну організаційно та економічно зумовлену характеристику, яка знаходить вираження у забезпечення для такої особи здатності мати суб'єктивні права, нести юридичні обов'язки у сфері соціального забезпечення, а також їх набувати та реалізувати.

Момент виникнення правосуб'єктності самозайнятих осіб у сфері соціального забезпечення збігається із моментом виникнення трудової. Що цікаво, самозайнята особа може виступати суб'єктом правовідносин у сфері соціального забезпечення (передусім, матеріальних) і в момент існування власне трудових відносин, і після їх закінчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Купалова Г.І. Соціально-економічний аналіз самозайнятості сільського населення: методологічні та практичні аспекти. Зайнятість та ринок праці. Київ: НЦ ЗРП, 2002. Вип. 17. С. 3-13.
2. Кільницька О.С. Особисте підсобне господарство населення як форма зайнятості в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 1998. № 11. С. 93-95.
3. Соцький А.М. Самозайнята особа як окремих суб'єкт трудових правовідносин. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 271-273.
4. Сіроха Д.І. Особливості правового регулювання трудових відносин за участю фізичної особи підприємця як роботодавця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2010. 16 с.
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
6. Про зайнятість населення: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.
7. Багірова Г.І. Поняття та особливості трудової діяльності самозайнятих осіб за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2019. № 4 (53). С. 105-110.
8. Гнатенко К.В. Щодо визначення сутності та особливостей соціального захисту самозайнятих осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 4. 2016. С. 56-59.
9. Жовнір Т. Зміст правового становища самозайнятої особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 76-81.
10. Мартянова С. Правовий статус суддів Війська Запорозького козацько-гетьманської доби: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2011. 208 с.
11. Теория государства и права: курс лекций/ под ред. Н. Матузова, А. Малько. Москва: Юрист, 2000. 771 с.